

O KONOTACJACH KOLORYSTYCZNYCH W KULTURZE CHIŃSKIEJ – BIAŁY I CZARNY¹

W czasach starożytnych praludność chińska uważała karmazynowy, niebiesko-zielony, żółty, biały i czarny za pięć podstawowych barw, które zrodziły wszechświat i ziemię. Następnie, zgodnie z regułami teorii pięciu elementów budujących cały wszechświat, tj. ziemi (土 – *tu*), drewna (木 – *mu*), ognia (火 – *huo*), wody (水 – *shui*) oraz metalu (金 – *jin*) wyznaczono pięć kierunków: wschód, południe,

¹ W poprzednich numerach ukazały się części poświęcone innym kolorom: czerwonemu (zob. Wu Lan, *Kultura chińskiego koloru – symbolika czerwieni*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2017, z. 12, s. 136–141), czerwonemu i żółtemu (Wu Lan, *O konotacjach kolorystycznych w kulturze chińskiej. Część 1: czerwony i żółty*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2018, z. 13, s. 21–29), zielonemu, niebieskiemu i fioletowemu: (Wu Lan, *O konotacjach kolorystycznych w kulturze chińskiej – zielony, niebieski i fioletowy*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2018, z. 14). Do opracowania niniejszego artykułu wykorzystano następujące publikacje: Yuan Jieying 袁杰英, *Zhongguo Lidai Fushi Shi* 中国历代服饰史 [Historia ubioru chińskich dynastii], Gaodeng Jiaoyu Chubanshe, Beijing 1994; E. Schafer 爱德华·谢弗著, *Tangdai de Wailai Wenming* 唐代的外来文明 [Obce cywilizacje epoki Tang], Shanxi Shifan Daxue Chubanshe, Xi’an 2005; Zhu Ruimin 朱瑞琬, *Xi Jin Qian Hua, Fushi Wenhua he Chengyu* 洗尽铅华, 服饰文化与成语 [Wszystkie kolory i emocje zostały zmyte – kultura ubioru a *chengyu*], Shoudu Shifan Daxue Chubanshe, Beijing 2006; Lin Shuxin 林淑心, *Yi Jin Xing* 衣锦行 [Na pokaz], Taiwan Guoli Bowuguan Chubanshe, Taibai 1995; Wang Weidi 王维堤, *Zhongguo Fushi Wenhua* 中国服饰文化 [Kultura ubioru chińskiego], Shanghai Guji Chubanshe, Shanghai 2009; Wang Xiongfei 王雄飞, Yu Lukui 俞旅葵, *Kuangwuse shiyong shouce* 矿物色使用手册 [Kolory mineralów – podręcznik], Renmin Meishu Chubanshe, Beijing 2005; Yongtian Taihongjian 永田泰弘监, *Se zhi Shoutie* 色之手帖 [Księga Kolorów], Riben Xiaoxueguan Chuban, Tokyo 2004; He Binyu 何丙郁, He Guanbiao 何冠彪 1983. ‘*Zhongguo Keji shi Gailun*’ 中国科技史概论 [Wstęp do historii chińskiej nauki i technologii], Xianggang Zhonghua Shuju, Hong Kong 1983; Zhuang Qiushui 庄秋水, *Feng ru Luoyi* 风入罗衣 [Moda w Luoyi], Wenhui Chubanshe, Shanghai 2009; Ma Dayong 马大勇, *Hua Fu Mei Yun* 华服美蕴 [Kolekcja piękna chińskiej odzieży], Wenwu Chubanshe, Beijing 2009; Tian Zibing 田自秉, *Zhongguo Gongyi Meishu shi* 中国工艺美术史 [Historia chińskiej sztuki i rzemiosła], Dongfang Chuban Zhongxin, Beijing 1985; Zuo Wuzhang, *Hua de Liqing Baoyu* 花的丽情抱语 [Czuly język kwiatów], cz. 1–2, Yancheng, Jiangsu 2000; Liu Yutang 刘玉堂, Zhang Shuo 张硕, *Changjiang Liuyu Fushi Wenhua* 长江流域服饰文化 [Kultura ubioru dorzecza rzeki Jangcy], Hubei Jiaoyu Chubanshe, Wuhan 2005; Wang Qianjin 汪前进, *Zhongguo Mingdai Keji shi*, 中国明代科技史 [Historia nauki i technologii chińskiej dynastii Ming], Renmin Chubanshe, Beijing 1994; Huang Renda 黄仁达, *Zhongguo Yanse* 中国颜色 [Kolory Chin], Dongfang Chubanshe, Beijing 2013.

zachód, północ i centrum, którym również przypisano określone połączenia kolorystyczne. W barwy wpisano wiele różnych kulturowych koncepcji, związanych m.in. z pozycją władzy, teoriami filozoficznymi, rytuałami oraz wierzeniami. Stopniowo formował się odrębny system kultury kolorystycznej, stając się tym samym ważnym elementem tradycyjnej kultury chińskiej. W niniejszym artykule zostaną poddane analizie i deszyfracji różne chińskie konotacje: historyczne, polityczno-ekonomiczne, społeczno-obyczajowe, literacko-artystyczne, związane z tradycyjnymi świętami, jak również ze światopoglądem oraz standardami estetycznymi w odniesieniu do kolorów białego i czarnego.

Biały (白 – *bai*)

Znak 白 najpierw pojawił się na kościach wróżebnych, pierwotnie oznaczał pustkę. Należy do piktogramów – nad znakiem *ri* (日) oznaczającym słońce dodano jedną kreskę opadającą, co przypomina formę promień słoneczny, w przenośni 白 to imię słońca. Sam znak 白 w starożytności również odnosił się do koloru – jasności, bieli.

Biel promieni słonecznych z *Księgi Przemian* oraz czerń wieczoru reprezentowały kolejno anodę i katodę – ukazywały naprzemiennność i cykliczność występowania dnia i nocy we wszechświecie. W starożytnej teorii pięciu kolorów biały był jedną z barw podstawowych, przynależał do zachodu i kojarzył się z jesiennymi zbiorami. Dawni Chińczycy zdefiniowali biel za pomocą metafory: „Biel to początek, to kolor początku przy płynącej wodzie” (*Shiming*). Zatem biel to kolor widoczny w momencie odkręcania kranu, kiedy zaczyna płynąć z niego woda. W starożytności zdmuchnięcie kurzu przez wiatr określano mianem nieskazitelnej bieli. Poza tym wyraz 白 odnosi się również do moli żyjących w książkach i ubraniach ze względu na ich kolor.

Jeśli chodzi o tradycyjną chińską koncepcję kolorów, to konotacje związane z bielą zmieniały się wraz z upływem czasu i kolejnych epok. Biel kojarzono z tym, co czyste, nieskazitelnie, nienaganne, jak w starej balladzie z *Księgi Pieśni*, zatytułowanej *Białe źrebiec* (白駒 *baiju*), w której użyto tytułowego źrebca jako metafory szlachetnego człowieka o wysokich wartościach moralnych: „Olsniewające białe źrebiec jest tam, w tej pustej dolinie. Z wiązką świeżej trawy, a jego Pan jest jak nefryt”. Wspomniano żyjącego w samotności szlachetnego człowieka, który jest jak załazek orchidei, a jego cnota i moralność jak biały nefryt. W starożytnym dziele Cao Shu (曹摅) pt. *Tęsknota za przyjacielem* (《思友人诗》 *Si youren shi*), powstałym w czasach dynastii Zachodniej Jin (Xijin 西晋, 266–316), znajdujemy wers: „myśląc o szlachetności, śpiewać o białym źrebciu”. W późniejszych dziełach również często nawiązywano do białego źrebca w odniesieniu do szlachetnego człowieka. Natomiast biały nefryt symbolizuje szlachetnego człowieka o nienagannej moralności.

W konfucjańskich teoriach koloru uważano również, że biel jest symbolem silnej, integralnej osobowości.

Chińskie standardy oficjalnego ubioru zostały wprowadzane mniej więcej za panowania dynastii Shang (商, 1600–1046 r. p.n.e.). Za czasów Zhou (周, 1045–256 r. p.n.e.) stopniowo rozwijały się, tworząc ostatecznie całościowy system, stanowiły narzędzie polityczne, służyły do rozróżniania wyższych i niższych warstw społecznych. Biel szat i jej znaczenie oraz ranga w odniesieniu do poszczególnych grup społecznych zmieniały się w zależności od dynastii. Dynastia Shang ceniła biel, a ludzie często ubierali białe szaty wykonane z *gaoyi* (縞衣), czyli cienkiego, białego jedwabiu. Podczas rytuałów ofiarnych związanych z kultem przodków rodziny cesarskiej lub też na spotkaniach towarzyskich za czasów dynastii Zhou obowiązkowym elementem stroju był *zhongdan* (中单), tzw. środkowe ubranie, czyli długa szata nakładana na bieliznę pod zewnętrzną warstwą stroju, zazwyczaj wykonana z białej przędzy bawełnianej. *Zhongdan* delikatnie wysuwał się spod szaty przy kołnierzu i przednich klapach. Wskazywało to nie tylko na wyjątkową, warstwową estetykę ubioru, ale również symbolizowało szacunek względem rytuału i postępowanie zgodne z etykietą. Ten sposób noszenia ubrań przetrwał aż do dynastii Ming (明, 1368–1644), a co ciekawsze, upowszechnił się też w Japonii.

Za panowania dynastii Qin (221–206 r. p.n.e.) ograniczono wykorzystanie bieli w stroju, stała się ona kolorem warstw plebejskich. W późniejszych czasach barwa ta pojawiła się w takich wyrażeniach, jak ‘biały *ding*’ (白丁 – *ding* to czwarty pień niebiański) czy ‘białe ciało’ (白身 – *baishen*), oznaczających człowieka bez wiedzy lub uczonego bez osiągnięć naukowych (egzaminów cesarskich). Liu Yuxi (刘禹锡), poeta tangowski w wierszu pt. *Epigraf na część mojego skromnego domu* (*loushiming* (《陋室铭》)) napisał: „Wykształceni uczeni przychodzą w dobrym duchu prowadzić ze mną dyskusję, wśród nich nie ma żadnego białego *dinga*”, uznając tym samym samego siebie za człowieka o wysokiej pozycji i obszernej wiedzy.

W epoce dynastii Wei (魏, 534–550) i Jin (晋, 220–420) biały był kolorem stroju noszonego przez kupców. W *Kronice Trzech Królestw* (*Sanguozhi* (《三国志》)) została opisana historia Lu Menga, który przechodził przez rzekę w białej szacie, czym zaskoczył wojsko przeciwnika. Lu Meng (吕蒙, 178–220), słynny generał w armii Sun Quana (孙权) ze Wschodniego Wu (*Dongwu* 东吴), pewnego razu rozkazał żołnierzom przywdziać białe szaty, przebierając się za kupców, by w tym stroju przekroczyli rzekę i zaatakowali obóz Guan Yu (关羽).

Erudyci tangowscy nosili najczęściej białe lniane szaty, a zwycięskich kandydatów wylonionych w egzaminach urzędniczych na najwyższe stanowiska nazywano ‘białą odzieżą pierwszej klasy’. Za panowania dynastii Song (960–1279) funkcjonowały sprzeczne opinie na temat koloru białego. Przede wszystkim Songowie gardzili czarno-białym, gdyż te dwa kolory były przypisane biurokratom najniższego szczebla. W okresie panowania Północnej dynastii Song biel łączono jednak również z kandydatami na urzędników cesarskich i żołnierzami czy urzędnikami

o charakterze naukowym – w tym znaczeniu biel kojarzono ze szlachetnością i kulturą. Znany neokonfucjanista Zhu Xi (朱熹, 1130–1200) lubował się w białej odzieży, natomiast Su Dongpo (苏东坡) pozostawił wiersz pt. *Napisane w żarciu do egzaminatorów (cui shi guan kao jiao xi zuo 《催试官考较戏作》)*, w którym zawarł następującą frazę: „Za drzwiami biała szata jawi się niczym wyciągnięty żuraw”.

Za czasów Południowego Song (南宋, 1127–1279) stolicą administracyjną było Hangzhou. Latem na południu Chin przetacza się fala upałów, a białe materiały chroniły przed gorącem, dlatego też za czasów Song Gaozonga (宋高宗), dokładnie w 1156 r. wśród literatów zapanowała moda na białe przewiewne koszule. Idiom ‘biała odzież, dworski szlachcic’ wskazuje na uczonego, który nie zasłużył na to miano. Jeśli chodzi o odzież damską, to za panowania późnej dynastii Ming coraz modniejsze stawały się stroje w jasnych barwach. Za panowania Ming Chongzhena (明崇禎, 1628–1644) upowszechniły się białe suknie, które podkreślały prostotę, elegancję i wdzięk strojów kobiecych.

W starożytnych konotacjach kolorystycznych biel symbolizowała zły los, pecha i nieszczęście, była również związana z prostotą. Biały strój wyrażał żalobę (typowy żalobny kolor to czarno-biały), a najstarsze zapiski dotyczące tej konotacji pojawiły się w *Księdze Historii (shangshu jiming 《尚书·颺命》)* z 1044 r. p.n.e., gdzie znalazła się opowieść o Zhou Kangu (周康). Po ośmiu dniach od śmierci ojca-władcy (*zhouchengwang 周成王*) książę Ji Zhao (姬釗) wstępował na tron i mimo uroczystego charakteru tej chwili, aby podkreślić żalobę po ojcu Zhou Kang miał na sobie czarno-białą sutannę, a na głowie lnianą białą koronę cesarską. W starożytności podczas uroczystości pogrzebowych funkcję karawanu pełniły białe powozy zaprzężone w białe konie. Od tamtego czasu utrwalił się związek bieli i czerni z pochówkiem, a tradycja ta przetrwała aż do dnia dzisiejszego. Natomiast termin *heibai wuchang (黑白无常 – dosłownie czarno-biała nietrwałość)* odnosi się do najsłynniejszej istoty zajmującej się chwytniem duchów w zaświatach.

Ponadto biała odzież symbolizuje również kapitulujące wojsko – w czasach starożytnych podczas starć dwóch armii żołnierze strony przegrywającej przebierali się w białe szaty, by w ten sposób zasygnalizować, że się poddali. Można to porównać do stosowanego na frontach wywieszenia białej flagi. W jednej z biografii historycznych znajdującej się w *Księdze Qi (nanqishu wu shiqiwang liezhuan 《南齐书·武十七王列传》)* (lata panowania 483–493) wysłał wojska przeciwko Xiao Zixiangowi (萧子响), czwartemu synowi odpowiedzialnego za Jingzhou (荆州刺史) gubernatora prowincjonalnego, który dopuszczał się czynów przeciw prawu i ludowi. Zbliżające się do Xiao Zixianga wojska były odpierane przez bardzo krótki czas – po chwili żołnierze zmienili odzież na białą, czym ogłosili kapitulację.

Symbolika bieli ma długą historię w kulturze chińskiej. Był też czas, gdy kojarzono go z romantyzmem i pięknem. Według legendy bóstwo lunarne Yue Tian (月天)

objawilo się w biało-różowych szatach symbolizujących blask księżyca. W tradycyjnej estetyce chińskiej bardzo wcześnie uznano białą cerę za kanon piękna. Ludowe powiedzenie mówi: „jasna karnacja zatuszuje sto wad”. Inaczej jest jednak w chińskiej operze, w której biały makijaż na twarzy charakteryzuje postać podstępного ministra lub czarnego charakteru. Współcześnie na ceremonii ślubnej panna młoda występuje w białej sukni, która symbolizuje czystość i dostojność.

Czarny (黑 – *hei*)

Czerń w historii Chin jest monochromem, któremu najdłużej oddawano cześć. Kolor ten niesie różne konotacje. Pierwotnie odnosił się do ciemnej, niezawierającej światła barwy przedmiotu powstałej po podpaleniu go, w *Shuowen Jiezi* (说文解字) Xu Shen (许慎) napisał: „Czerń to kolor dymu ognia”. W złożonych ideogramach pisma malopieczącego, w górnej części starożytnej wersji znaku 黑 (*hei*) znajdował się element 囟 (*cong*) oznaczający komin, a w dolnej 炎 (*yan*) nawiązujący do znaku 火 (*huo*), czyli ognia, co w połączeniu oznacza kolor powstający po wypaleniu się ognia.

Od czasów starożytnych za pomocą znaku 黑 określano w Chinach ciemność powstającą po zmroku: „Czerń to noc. To kolor ciemnej nocy” (*Shiming*). W starochińskim znaczenie znaku 黑 odpowiadało znaczeniom znaków: 玄 (*xuan*), 幽 (*you*), 阜/皂 (*fu/zaò*) – powszechnie uważano je za magiczną barwę ujawniającą się w głębi ciemności nieba na północy kraju. W *Księdze Przemian* (*Yijing* 《易经》) czarny uznawany był za kolor nieba. Powiedzenie: „niebo było ciemne, a ziemia żółta” ma swoje źródło w odczuciach praludności – na północy przez długi czas niebo wypełnione jest tajemniczą czernią. Twierdzono, że Gwiazda Polarna to miejsce boga niebios, dlatego też czarny uważano za króla chińskich barw. Był również kolorem czczonym najdłużej w historii Chin. Symboliczne wyobrażenie 太极 (*taiji*), czyli stanu wszechświata po rozdzieleniu się, przedstawiano za pomocą połączenia dwóch kolorów – czarnego i białego.

Czerń daje wrażenie powagi i spokoju, dlatego symbolizuje patos i pewność. W starożytnych Chinach dynastie Xia (夏, ok. 2070–1600 r. p.n.e.) oraz Qin (秦, 221–206 r. p.n.e.) czcili ten kolor, był on przypisany do flag i szat oficjeli. Zwyczaj ludność z dynastii Qin z uwagi na używanie czarnych materiałów do opasek nazywana była Qian Shou (黔首), gdzie znak 黔 (*qian*) zawiera w sobie element 黑 oznaczający czerń. W operze chińskiej czarna maska symbolizuje postać szczerą, odważną i uczciwą. Od wielu lat ulubiona (wręcz umiłowana) przez szeroką publiczność postać poczciwego oficjela Baozhenga (包拯), którego wyróżniał czarny makijaż, nazywana była Bao Heizi (包黑子), co znaczy Bao Czarnulek.

W krajach zachodnich czerń jest barwą żałoby. Ten zwyczaj dotarł również do Chin, gdzie w niektórych większych miastach podczas ceremonii pogrzebowej upowszechniło się przypinanie do ubrania białych kwiatów i noszenie czarnych opasek żałobnych.

Czerń łączy się z ciemnością. W starożytnych Chinach istniał szczególny rodzaj kary nazywanej Moxing (墨刑), polegającej na napiętnowaniu winnego – na jego twarzy tatuowano znaki lub liczby czarnym tuszem, by nigdy nie można było się ich pozbyć. Nazywano to czarną karą i mimo że dawno jej zakazano, w wielu znakach, których znaczenie łączy się z karaniem, znajduje się komponent 黑 (*hei*). W języku chińskim sam znak 黑 pojawia się w wielu wyrazach o znaczeniu pejoratywnym, m.in. w nazwach wszystkich podejrzanych interesów, np. mafia (*beishébù* 黑社会), mafiozo (*beishou* 黑手), czarny rynek (*beishi* 黑市), nielegalna taksówka (*beiche* 黑车), czarna lista (黑名单 *beimingdan*), gang (黑帮 *beibang*), konszachty (黑后台 *beiboutai*) itp. Na głębszej płaszczyźnie znak ten nawiązuje również do zła, jak np. w wyrazie oznaczającym nikczemnika 黑心 (*beixin* – dosłownie czarne serce). W ostatnich latach kolor czarny znów zyskał szersze konotacje – ruchy związane z przemysłem, sprzedażą podrobionych towarów, zawyżaniem cen, oszustwami i spekulacjami określa się jako 真黑 (*zhenhei* – bardzo czarne) lub 太黑了 (*tai heile* – zbyt czarne).

SUMMARY

COLOUR CONNOTATIONS IN CHINESE CULTURE: WHITE AND BLACK

The ancient peoples of China considered crimson, blue-green, yellow, white and black to be the five primary colours that gave rise to the universe and Earth. Then, according to the theory of the Five Elements that make up the universe, i.e. Earth (土 – *tu*), Wood (木 – *mu*), Fire (火 – *huo*), Water (水 – *shui*) and Metal (金 – *jin*), five directions were set: East, South, West, North and Centre, to which specific colour combinations were assigned. The colours implied a number of diverse cultural concepts associated with, e.g. the role of power, philosophical theories, rituals and beliefs. Gradually a new colour system came into being and became an important value in traditional Chinese culture. This article looks at the meaning of white (白 – *bai*) and black (黑 – *hei*).